

Məmmədov Akif Güləli oğlu,

pedaqoji elmlər üzrə fəlsəfə doktoru

FÜZULİNİN QƏZƏLLƏRİNDƏ “QURAN” MOTİVLƏRİ

Açar sözlər: Quran, qəzəl, ayə, klassik ədəbiyyat, simvol

Bakı Slavyan Univrsiteti, Bakı şəhəri

Təkcə Şərq ədəbiyyatı deyil, bütövlükdə dünya ədəbiyyatı zaman-zaman İslam dəyərlərindən bəhrələnmiş, “Qurani-Kərim” mövzusunda saysız-hesabsız əsərlər yaradılmış, bu və ya digər ayədən, Müqəddəs kitabdakı adlardan və əhvalatlardan bəhrələnərək sənət inciləri yaradılmışdır. Təkcə bir faktı qeyd edək ki, “Yusuf” surəsinin təsiri ilə onlarla poemalar yazılmış, lirik əsərlərdə Yisif və Züleyxa rəmz şəklində dəfələrlə işlədilmişdir. Sovet dönəmində Azərbaycanda dini təhsil olmadığından həmin nümunələr ya yanlış şərh olunmuş, ya da üstündən sükutla keçilmişdir. Belə ədiblərdən biri də Məhəmməd Füzulidir. M. Füzulinin yaradıcılığında, o cümlədən qəzəllərində tez-tez “Quran” ayələrindən istifadə edilərək fikrin daha təsirli çatdırılmasına rast gəlinir.

Aşıqə şövqünlə can vermək ikən müşkül deyil,

Çün Məsihi-vəqtsən, can vermək asandır sana [5, 22]

(Aşıqə şövqünlə can vermək sənin üçün çətin deyil Çünki zəmanənin Məsihisən, can vermək sənin üçün asandır). “Qurani-Kərim”in bir neçə surəsində deyilir ki, İsa-Məsih peyğəmbər ölüləri dirildir, xəstələrə şəfa verir: “İsrail övladlarının peyğəmbəri edər onu və o da belə söyləyər: “...Allah-ın izniylə dirildərəm ölüləri. Nə yeyəcək, nə saxlayacaqsınız evinizdə xəbər verərəm sizə. Əgər möminsinizsə, əlbəttə, inanarsınız bu əlamətə” (Ali İmran surəsi, 49-cu ayə). Şair gözəli İsa-Məsihə bənzətməklə həm də mübaliğə yaratmışdır. Aşağıdakı beyt də məhz bu ayə ilə bağlıdır:

Hər dəmindən min Məsiha zindeyi-cavid olur,

Sən edən izhari-əcazi Məsiha etmədi [5,165]

Aşağıdakı beytdə isə Müqəddəs kitabın Maidə surəsində İsa peyğəmbərin palçıqdan quş düzəldərək ona həyat verməsi hadisəsinə işarə edilmişdir: “Gildən quş şəkliində bir şey düzəltmişdin. Mənim iznimlə üfləmişdin onu, iznimlə quş olmuşdu o” (Maidə sursi, 110-cu ayə)

Verər əmvatə ehya badə, guya kim, çıxıb hər gün

Salır feyzi-Məsiha badəyə xumxanə xəffası [5, 100]

(Badə ölüyə həyat verər, elə bil ki, Məsih (İsa peyğəmbər) yarasanı (xəffas) diriltmək üçün şərab küplərinin saxlandığı yerdə (xumxanə) badəyə salır). Məlumdur ki, Şərq ədəbiyyatında, o cümlədən təsəvvüfdə şərab simvolik səciyyə daşıyır.

Dadlar qılmağa ol kafər əlindən, gecələr

Çıxar ahim göyə ta tuta Məsiha ətəyin [5, 103]

Müqəddəs kitabın “Məryəm” surəsində buyurulur ki, kafirlər elə bildilər ki, İsa-Məsihi tutub çarmıxa çəkdilər, əslində isə Allahın himayəsi ilə o, xilas olub göylərə yüksəlmişdi: “Əksinə, Allah onu Özünə tərəf qaldırmışdır. Allah Qüdrətlidir, Müdrikdir”(Nisa surəsi, 158-ci ayə). Şair deyir ki, ahım gecələr kafirlərin əlindən göylərə yüksəlir ki, kömək üçün İsa-Məsihin ətəyindən yapışsın.

Bu beyt də həmin ayədəki əhvalata işarədir:

Çox yetirmə göylərə əfğanım, ey kafir, saqın,

İncinər nagah Məsiha eşidib əfğanımı [5, 61]

(Ey kafir, ahü naləmi göylərə yetirməkdən çəkin, çünki İsa-Məsih əfğanımı eşidib inciyər)

Aşağıdakı beyt Müqəddəs kitabdakı “Ta ha” surəsində Musa peyğəmbərin əsası ilə dənizi yarması hadisəsindən qaynaqlanır: “Biz Musaya: “Qullarımla birlikdə gecə yola çıx, (əsanı suya vurmaqla) onlar üçün dənizdə quru yol aç. (Düşmənin) sizə çatmasından qorxma, çəkinmə!”(– deyə) vəhy etdik” (Ta ha surəsi, 77-ci)

Navəkin gör kim, yarub əşkim, tutar göz

pərdəsin,

Ey deyən Musa əsası qəti-dərya etmədi [4,165]

Şair göz yaşlarını dəryaya bənzədir, gözəlin kirpikləri Musa peyğəmbərin əsası kimi sanki dəryanı yarıb aşıqın göz pərdəsin tutur. İkinci misradakı “Ey deyən Musa əsası qəti-dərya etmədi” (Ey Musa peyğəmbərin əsasının dəryanı yarmadığını deyən) müraciəti də Qurandakı məlum hadisəyə işarə edir.

Budur fərqi, könül, məhşər gününün ruzi-hicrandan

Kim, ol can döndərər cismə, bu, cismi ayırar

candan.[4,135]

M. Füzuli “Qurani-Kərim”də ölümlərin Qiyamət günü dirildiləcəyini xəbər verən ayələrə işarə edərək hicran günü ilə məhşər (Həmin gün Şərq ədəbiyyatında “cəza günü” , “haqq-hesab günü”, “hesab günü” və ya “məhşər günü” də adlandırılır) müqayisə edir və Qiyamət gününün ölüyə can bəxş etdiyini (can döndərər cismə), ayrılıq (hicran) gününün isə can aldığı (cismi ayırar candan) söyləməklə bədii təzad yaratmışdır. “Allahı necə inkar edirsiniz ki, siz ölü idiniz, O sizi dirilti. Sonra O sizi öldürəcək və yenə dirildəcək, daha sonra isə siz Ona qaytarılacaqsınız.” (Bəqərə surəsi, 28-ci ayə).

Cəza günündə sorulmaz xətlər eylədiyən,

Yetər fəğan ilə mən verdiyim əzab sana [5, 33]

Müqəddəs kitaba görə, insanlar bu dünyadakı əməllərinə görə Qiyamət günü cavab verəcəklər. Həmin gün günahkar bəndələrdən heç nə soruşulmaz və onlar üzücü əzaba düşər olurlar: “Həqiqətən də, Allah ilə olan əhdlərini ucuz qiymətə satan kəslər üçün axrətdə heç bir pay yoxdur. Allah onları danışdırmaycaq, Qiyamət günü onların üzünə baxmayacaq və onları təmizə çıxarmayacaqdır. Onlar üçün üzücü bir əzab vardır”.(Ali İmran surəsi, 77). Beytin mənası budur ki, Qiyamət günü xəta əhlindən söz soruşulmadığı kimi, məşuqə də aşıqından hansı xətlər etdiyini soruşmaz və ona əzab verir.

Səcdəgah etmişdi eşq əhli qaşın mehrabın

Qılmadan xeyli mələik səcdəyi-Adəm hənuz [4, 73]

Beytin məzmunu: Hələ mələklər Adəmə səcdə etməzdən əvvəl eşq əhli sənin qaşlarını səcdəgah etmişdi. “Qurani-Kərim”in aşağıdakı ayəsində Allah-təalanın insanı yaratdığı və mələklərdən ona səcdə etmələri tələbi öz əksini tapmışdır: “Bir

zaman Biz mələklərə: “Adəmə səcdə edin!”– dedikdə, İblisdən başqa (hamısı) səcdə etdi. O imtina edib təkəbbür göstərdi və kafir- oldu” (Bəqərə surəsi, 34-cu ayə) .

Hiç kim bilmədi təhqiqlə ağzın sirrini,

Sirri-ğeybi nə bilir kimsə, xudadan geyri [4,168]

“Qurani-Kərim”in bir neçə ayəsində buyurulur ki, bütün gizlinlər (qeyblər) və sirlər yalnız Allaha (Xudaya) agahdır. Nümunədə də məhz buna işarə edilmişdir: “Sən ucadan danışsan da (danışmasan da, fərqi yoxdur). Çünki (Allah) sirri də, (bundan) daha gizli olanı da bilir” (Ta ha surəsi, 7-ci ayə)

Dil ki bir dilbərə sərmənzil idi, ahimilə

Yelə verdim, adını təxti-Süleyman etdim. [4, 72]

Süleyman peyğəmbərin adı “Qurani-Kərim”in “Bəqərə”, “Nisa”, “Ənam”, “Ənbiya”, “Nəml”, “Səba” və “Sad” surələrində çəkilir. Allah-təalanın peyğəmbərliklə yanaşı səltənət, hökmranlıq da bəxş etdiyi insanlardan biri də Süleyman peyğəmbərdir və Azərbaycan ədəbiyyatında “təxti-Süleyman”, “Süleyman mülkü”, “Süleymana qalmayan dünya” kimi ifadələr də bu adla bağlıdır: “Biz o hökmü Süleymana anladıq. Hər ikisinə hökmranlıq (peyğəmbərlik) və elm bəxş etdik. Biz dağları və quşları Davudla birlikdə (Allahı) tərifləmələri üçün (ona) ram etdik. Bunları Biz etdik” (Ənbiya surəsi, 79-cu ayə).

Süleyman məsnədindən divi-gümrah rəğbətini kəsdin,

Dənizdə xatəmi-hökmi-Süleymandan xəbər verdin [4, 98]

Qəzəlin bu beytində isə səbanın Süleyman peyğəmbərin dənizdə hökmünün sona çatmasını xəbər verdiyi göstərilir:

Şairin başqa beytinə nəzər salaq:

Bu qəmlər kim mənim vardır, bəirin başına qoysan,

Çaxar kafir cəhənnəmdən, gülər əhli-əzab oynar [4, 38]

M. Füzuli Müqəddəs kitabın bu ayəsinə isnad etməklə güclü mübaliğə yarada bilmişdir: “Şübhəsiz ki, ayələrimizi yalan sayanlara və onlara təkəbbürlüklə yanaşanlara göyün qapıları açılmayacaq və dəvə iynənin gözündən keçməyincə onlar Cənnətə girməyəcəklər. Biz günahkarları belə cəzalandırırıq” Əraf surəsi, 40-cı ayə). Şairi deyir ki, mənim dərdlərimi dəvənin başına qoysalar, ağırlığa tab gətirməz, o

qədər arıqlayar, nazilər və iynənin gözündən keçər və onda da cəhənnəm əzabına düçar olanlar xilas edilərlər.

Summary

The Koran Motives in M. Fuzuli's Ghazals

A.Mammadov,

B. Ph.D. of Pedagogical Sciences

There are some beyts in Fuzuli's ghazals that take their origin from "Korani-Karim". Some of such examples are given in this article. Fuzuli's creative work is studied with the help of the appropriate ayats from the Holy Book.

Ədəbiyyat

1. "Qurani-Kərim". (Ziya Bünyadovun tərcüməsi)
2. Babayev Yaqub. Təriqət ədəbiyyatı: sufilik və hürufilik. Bakı – Nurlan, 2007-ci il
3. Ərəb və fars sözləri lüğəti. Bakı - Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının nəşriyyatı, 1967-ci il
4. Məhəmməd Füzuli. Seçilmiş əsərləri. Bakı – Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1958-ci il
5. Məhəmməd Füzuli. Seçilmiş əsərləri. Bakı – Yazıçı, 1984-cü il

FORMA 2. Konfransda iştirak üçün bildiriş

Soyadı, adı, atasının adı	Məmmədov Akif Güləli oğlu
İş yeri	Bakı Slavyan Universiteti. Müasir Azərbaycan dili kafedrası
Elmi dərəcəsi və adı	Fəlsəfə doktoru, dosent
Telefon	055 792 99 85
E-mail ünvanı	akif.mamedov.1953@mail.ru
Məqalənin adı	M.Füzulinin qəzəllərində Quran motivləri
Açar sözlər	Quran, qəzəl, ayə, klassik ədəbiyyat, simvol
Məqalə (əlavə olunur)	Əlavə olunur